

Lucylla Pszczołowska

Inštitut za literarne raziskave Poljske akademije znanosti, Varšava

UDK 808.63-6:808.1-6:929 Pretnar T.

UDK 82.03-1:929 Pretnar T.

Tone Pretnar kot verzolog

Ko sem nedavno tega vnovič prebirala študijo Toneta Pretnarja, mi je padel v oči sklepni stavek uvoda: »V razpravi se, upoštevajoč izhodišča in smernice primerjalne slovanske metrike, posvečam vprašanjem pomena in uresničevanja verznega vzorca, njegovi zgradbi in členjenju, zvrstnosti in zvrstni nedoločljivosti ter končno: primerjavi izvirnega verza z verzom prevoda.« V potrtosti, ki me zajame, kadar premišljam o tako nenadno pretrgani življenjski in znanstvenoustvarjalni poti svojega učenca in prijatelja, mi je v tolažbo misel: v naši mednarodni skupini za primerjalno slovansko metriko je izoblikoval svoje raziskovalno delo znanstvenik, ki je v vedi o pesniškem jeziku prispeval trajne vrednote.

V našo skupino se je Tone Pretnar vključil kmalu potem, ko je leta 1971 kot štipendist prišel v Varšavo. Ko se je obrnil name s prošnjo za strokovno mentorstvo, sem hitro spoznala, da imam opraviti s človekom, ki že ve, kaj ga zanima (v svoji diplomski nalogi se je že ukvarjal z verzifikacijo), je dobro razgledan tako v literarni zgodovini kot v jezikoslovju in ima odlične raziskovalne sposobnosti. Zato sem mu predlagala sodelovanje v mednarodni skupini, ki je pod okriljem Inštituta za literarne raziskave pri Poljski akademiji znanosti delovala že nekaj let. Z vneto se je pridružil našemu delu pri t.i. ritmičnem slovarju slovanskih jezikov, torej popisu prozodičnih oblik besede in naglasnih enot ter ugotavljanju njihove vloge pri jezikovnem uresničevanju verzifikacijskih vzorcev, temeljnih za posamezne narodne književnosti, zajetih v naši raziskavi. Tone Pretnar je kot značilne vzorce slovenske poezije druge polovice 19. stol. (s tem obdobjem smo se ukvarjali zaradi možnosti primerjav) izbral trohejski osmerek, jambski osmerek in enajsterec ter odlomke (nedialoške) proze iz tega obdobja. Načeloma lahko domnevamo, da ugotovitve raziskave precej veljajo za vse stoletje.

Slovar je na eni strani omogočal osvetlitev prozodičnih lastnosti, ki so skupne besedilu slovenskega jezika in drugim slovanskim besedilom (npr. posebno visok delež dvo- in trizložnih naglasnih enot ter eno-, dvo- in trizložnih besed v verzih in prozi), hkrati pa je pokazal tudi na verzotvorne možnosti, značilne za slovenščino kot jezik s premičnim naglasom (npr. pogostejša raba daljših naglasnih enot kot v jezikih s stalnim naglasom). Na podlagi slovarja je bilo mogoče določiti verzne ritmične tipe oziroma načine pesniškega razvrščanja prozodičnih enot na sintagmatski osi besedila — zgradbo verzni enot in verzni zaporedij za vsakega od raziskovanih verzni vzorcev. Pokazali pa so se tudi ritmični in variantni tipi za vsak vzorec in njihova pogostnost.

Ritmični slovar je vseboval tudi podatke o spremembah, ki jih povzroča ritem v razmerju do tega, kar je v jezikovnem sistemu dano kot verjetnost. Tako se je npr. izkazalo, da v slovenščini kot jeziku s premičnim naglasom verzni odlomek vsebuje povprečno več ortotoničnih — torej hkrati polnopomenskih — besed kot prozni (z enako zlogovno dolžino), kar pomeni, da je za poezijo značilna višja stopnja pomske nasičenosti kot za prozo. Pri ritmičnih tipih in njihovih različicah se je poleg podobnosti, ki slovenski verz povezujejo z verzom drugih jezikov s premičnim naglasom, pokazala neka lastnost, značilna samo za slovenski zlogovnonaglasni verz: v pesniških besedilih s precej pogostim jambским osmercem, pa tudi z drugimi, redkejšimi oksitoničnimi merili, precejšen

odstotek verzov (povprečno 22%) nima besednega naglasa na zadnjem krepkem položaju — naglasa, ki je v drugih slovanskih verzifikacijah konstanten. Tega ne moremo razložiti z jezikovnimi mehanizmi, temveč z verzifikacijskim izročilom in iz njega izoblikovano metrično konvencijo.

Sestavo ritmičnega slovarja in načine izpolnjevanja temeljnih verznihi vzorcev z jezikovnim gradivom pa je bilo mogoče le posredno povezovati z vprašanjem sloga ali intonacije pesniškega besedila. To področje so dokaj na novo osvetlile raziskave razmerij med verzom in skladnjo, zlasti pa preučevanje pomena pesniških oblik. V obeh raziskovalnih programih, katerih ugotovitve so objavljene v dveh zvezkih *Primerjalne slovanske metrike* (II. in III.), je delež Tona Pretnarja pomemben. Njegove razčlenbe slovenskih pesniških besedil druge polovice 19. stol., napisanih v različnih pesniških merilih, so odkrile vrsto omejitev in odvisnosti skladenjske sestave povedi, vezanih na rabo verznege sistema in v njegovem okviru tudi na pesnikovo izbiro različnih tipov verza.

Pri tem se je npr. izkazalo, da je za slovenski verz v kontekstu drugih slovanskih literatur značilno izrazito poudarjanje medverznihi mej s skladenjsko mejo (konec zložene ali enostavčne povedi); nagnjenje, da se konec verza ujema s koncem povedi, je izrazitejšo v jamskih kot v trohejskih verzih, kar si lahko razlagamo s šibkejšim izročilom jamba v slovenski poeziji. Medtem pa so v slovenskih pesemskih besedilih, pisanih v troheju, povedi povprečno krajše kot v besedilih, oblikovanih v jambu; razlogi za to razhajanje bržkone tičijo v bolj literarni naravi in izviru jamskega verza. Skladenjske raziskave so tudi pokazale, da je ritmizacija enot skladenjske sestave v pesmi — v primerjavi s prozo — najizrazitejša v enostavnih povedih, katerih dolžino precej določa zlogovni razpon verznege merila. Čim krajši je razpon, tem močnejši je vpliv verznege členjenja na skladenjsko sestavo besedila; v slovenskem gradivu se je to razločno pokazalo pri primerjavi dveh jamskih meril brez cezure: enajsterca in osmerca.

Kot so pokazale Pretnarjeve raziskave v III. zvezku *Primerjalne slovanske metrike*, ki nosi naslov *Semantika pesniških oblik*, je v slovenski poeziji ravno jamski (predvsem peterostopični) verz najizrazitejšo znamenje usmerjenosti na umetniške tokove svetovne književnosti in širše — na splošno priznane vrednote evropskega humanizma. Taka pomenska zaznamovanost jamba je stalna, glede na konkretni kulturni položaj pa se je spreminjalo vrednotenje te lastnosti. V obdobju »po Prešernu« sta se kot posledica prenasičenosti z romantično poezijo pokazala delna ošibitev položaja jamba in iskanje novih, dotlej redkeje uporabljenih verznihi tipov. Zato se je povečala priljubljenost troheja, prerod pa sta doživela verz, zložen iz trizložnih stopic, ter naglasni verz.

Tone Pretnar se je tudi v tem delu ukvarjal s stopnjo razširjenosti in pomenskimi asociacijami drugih pesniških meril, predstavil njihovo tematsko in slogovno razporeditev ter določil hierarhijo pesniških oblik po vrednostnih merilih pesnikov in verzoloških teoretikov 2. pol. 19. stol. Ugotovil je, da sožitje silabizma in silabotonizma, značilno za to obdobje zgodovine slovenske verzifikacije, ustvarja posebno napetost na pomenski ravnini pesniških del. Zaradi genetične zveze silabizma z ljudsko poezijo postaja ta verzni sistem sčasoma znamenje ljudske stilizacije.

V teh bogatih, izvirmih razpravah, opremljenih z nadrobnimi preglednicami, je Tone Pretnar razčlenjeval slovenski verz 2. polovice 19. stol. in pri tem pogosto razširil svoj zorni kot na vse stoletje — ne le v zvezi z metričnimi lastnostmi in jezikovno prozodijo, temveč tudi glede na posebnosti skladenjske sestave in semiotičnih vlog, ki jih imajo v njem verzifikacijski sistemi in merila. Podoba, nastalo iz ugotovitev teh raziskav, sta v IV. in V. zvezku *Primerjalne slovanske metrike* dopolnili še dve dodatni področji: verz prevoda in verz tiste kitične oblike, ki je hkrati literarna zvrst — soneta.

Za raziskave pesniškega prevoda in njegovega mesta v narodovi verzifikaciji smo izbrali delo dveh velikih slovanskih pesnikov: Mickiewicza in Puškina. Prevode njunih del v druge slovanske jezike smo opazovali v dvojnem kontekstu: v okviru sistema pesniških oblik, kakršen je bil uveljavljen v književnosti izvirmika, v katerem je funkcioniral verz prevoda. Tone Pretnar, odlični prevajalec in hkrati znanstvenik, se je posebej širo in pronicljivo lotil slovenskih prevodov Mickiewiczove poezije, teme, ki mu je bila blizu že več let, in prikazal, kakšne slogovne konotacije

ima izbira merila, kitične oblike in rime za prevajanje poljskega romantičnega pesniškega besedila. Njegovo poglavje, posvečeno tem vprašanjem, je prava mala novatorsko zasnovana monografija temeljnega predmeta in bi lahko, če bi bila izdana samostojno, zelo koristila literarnim raziskovalcem in prevajalcem.

Iz zgodovine soneta je Pretnar izbral za verzološkega zgodovinarja najzanimivejše obdobje — romantiko. Sonet — ta se je takrat uveljavil pod vplivom nemške poezije — je obravnaval z vseh plati njegove pesniške organizacije: glede na metrično zgradbo, razvrstitev rime, notranjo kompozicijo in pomenske ter slogovne povezave. Osvetlil je tudi zveze med temi vidiki in njihovo vlogo pri oblikovanju poetike literarne zvrsti. Tako obravnavanje verza — kot integralne sestavine dela — je značilno malone za vse Pretnarjevo znanstveno delo.

S tem prikazom še zdaleč nismo izčrpali vseh Pretnarjevih dosežkov v vedi o verzu, čeprav — skupaj s knjigo *Mickiewicz in Prešeren*, o kateri bom spregovorila na drugem mestu — sestavljajo njihov temeljni in najpomembnejši del. Prav te razprave, diskusije in teoretično-metodološke določitve, povezane z njimi ter z drugimi »nacionalnimi poglavji« petih zvezkov *Primerjalne slovanske metrike*, so nedvomno oblikovale tudi njegov pristop k problemom, ki se jih je loteval v svojih številnih krajših študijah, objavljenih v slovenskih in tujih revijah. Pod zelo skromnimi naslovi so prinašale izide raziskav in dognanj o razvojnih stopnjah zgradbenih tipov slovenskega verza in — primerjalno — tudi verza drugih slovanskih književnosti ter o njegovih jezikovnih in estetskih soodvisnostih.

Tako je npr. v članku *Prispevek k razvoju slovenskega verza umetnostnega besedila (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1977)* v kontekstu razvojnega procesa jezika in t. i. izoblikovane zavesti prikazal spremembe, ki so nastale v verzifikaciji na velikanskih širjavah od srednjega veka do romantike. Vpliv te druge sfere na oblikovanje verza je Pretnar obravnaval zlasti v delu pod naslovom *Oblikovanje verzne norme v slovenskem razsvetljenstvu (Obdobja 1980, 1)*. Tu je zanimivo osvetlil pomembno vprašanje oblikovanja metrične norme, iz nje izhajajočih teoretskih postulatov in praktično uresničitvev z normo ne vedno skladnih verznihi vzorcev. Z vprašanjem norme pa se je ukvarjal že prej, v članku *Morris Halle o slovanski metriki (Pamiętnik Literacki 1974, 3)*, v katerem se je vključil v diskusijo s tezami ameriškega jezikoslovca, začetnika generativne metrike.

Priljubljen predmet Pretnarjevih raziskav, spadajočih na področje verzologije in hkrati komparatistike, je bil verz prevoda. Poleg že omenjenih del o prevodu je vredno omeniti, da se je v študijah o teh vprašanih ukvarjal ne le z raziskovanjem slovenskih ustreznikov verza drugojezičnih del, ampak je na več mestih vzporejal prevode v dva ali celo tri slovanske jezike med seboj in z izvirnikom glede na verzno obliko in njeno semiotično vlogo v književnosti izvornika. Npr. trije prevodi Schillerjeve balade — slovenski, ruski in poljski — v delu *Metrika prevoda (Slavistična revija 1978)*, slovenski in hrvaški prevod Villona (v zborniku *Srednji vek v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi 1989*) ali prevodi Prešerenovih nemškojezičnih pesemskih besedil v slovenščino in makedonščino (v zborniku *France Prešeren v prevodih 1985*). V teh raziskavah je — tako kot sicer v vseh spisih s področja prevajanja — pokazal globoko poznanje jezikovne sestave in verzifikacije izvornikov in prevodov ter našo vednost o sestavi literarnih besedil, ki jih je znanstveno obravnaval, obogatil s številnimi tvornimi spoznanji in dognanji.

¹ Nadrobnosti o tem piše A. Trstenjak v knjigi *Človek — Mitos — Mit* (Ljubljana 1992), str. 109-111.

² Pretnarjeva mladostna pesniška besedila so na voljo v knjigi *Stari pesniški svet slovenskega jezika*, ur. Miran Hladik (Ljubljana 1992), str. 15-18.

Pretnarjevo preučevanje verzifikacije obsega vso slovensko književnost — od srednjega veka do sodobnosti. Najbližje pa mu je vendarle bilo obdobje romantike in v njej Prešernovo delo. Posvetil mu je vrsto študij; v številnih med njimi je Prešerna kot pesnika — verzifikatorja in ustvarjalca literarnega programa — vzporejal z Mickiewiczem. V teh študijah je predstavil ugotovitve razčlemb verzne sestave Prešernovih Balad in romanc, nastajanje, metrične in stilistične lastnosti Prešernovega jamskega enajsterca, sestavo trohejskega verza v njegovih Gazelah, primerjal je delež in vloga naglasnih prvin, ki se pojavljajo v Mickiewiczevi in Prešernovi baladni ustvarjalnosti.

prevedel **Niko Jež**

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Lucylla Pszczofowska

UDK 808.63-6:808.1-6:929 Pretnar T.
UDK 82.03-1:929 Pretnar T.

STRESZCZENIE

STONE PRETNAR — BADACZ WIERSZA

Niedługo po swoim przyjeździe na stypendium do Warszawy w r. 1971 Tone Pretnar został członkiem międzynarodowego zespołu badaczy słowiańskiej metryki porównawczej, działającego pod auspicjami Instytutu Badań Literackich, gdzie też uformował swój warsztat badawczy. W każdym z 5 tomów *Słowiańskiej Metryki Porównawczej*, obejmujących tematy od tzw. słownika rytmicznego języków słowiańskich, poprzez organizację składową, semantykę form wierszowych, wiersza przekładu do monograficznego opracowania metrycznych cech sonetu, jest rozdział o wierszu słoweńskim autorstwa Tonego Pretnara. Badania struktury prozodyjnej języka i wiersza oraz budowy rytmicznej formatów wierszowych w poszczególnych wersyfikacjach narodowych pozwoliły m.in. uchwycić prozodyjne cechy, jakie tekst języka słoweńskiego dzieli z innymi tekstami słowiańskimi oraz dostrzec pewne specyficzne możliwości wierszotwórcze właściwe słoweńskiemu jako językowi o akcencie ruchomym. W

rozważaniach nad strukturami składowymi utworu wierszowanego analizy materiału słoweńskiego w podejściu porównawczym uwydatniają ciekawe dla całego projektu ustalenia procesu wzajemnych oddziaływań organizacji wierszowej i językowej. Wnikliwe są jego badania semantyki form wierszowych, ich tematycznej i stylistycznej dystrybucji, wiersza przekładu i sonetu. Tone Pretnar dużo publikował też w czasopiśmie słoweńskich i zagranicznych, gdzie pod skromnymi tytułami często przedstawione są rezultaty z dziedziny wiedzy o ewolucji typów budowy wiersza słoweńskiego i innych literatur słowiańskich, o jego językowych i estetycznych uwarunkowaniach. Szereg studiów poświęcił twórczości Preszerna, w kilku spośród nich słoweński poeta zestawiany jest z Mickiewiczem.